

Jakso 5

Tunnusmusiikkia

Minun nimeni on **Janne Nokki** ja työskentelen Tullimuseon museonhoitajana. Vastaan Tullissa muun muassa museonäyttelyjen tuottamisesta, kokoelmien ylläpidosta ja historiajulkaisuista. Tullimuseo kerää ja tallentaa Suomen tullin historiaa ja perinnettä. Museon näyttelyt ovat vuodesta 1993 olleet Suomenlinnassa, Susisaaren Hamilton-Polhem kurtiinissa. Näyttelyt ovat avoinna yleisölle kesäaikaan, ja niihin on vapaa pääsy.

Tullimuseo avasi kesällä 2021 avannut näyttelyn, joka kertoo Tullin ja tupakan vuosisataisesta yhteisestä historiasta. Näyttely on avoinna kahtena kesänä vuosina 2021 ja 2022.

Tupakkaan on vuosisatojen ajan liitetty erilaisia kulttuuria merkityksiä, mutta samalla siihen on sisältynyt myös erittäin merkittäviä taloudellisia arvoja. Näyttelyssä ”**Himoitut lehdet**” pureudutaan tupakkatuotteisiin niiden kulutuksen, verotuksen ja salakuljetuksen näkökulmasta.

Tämä podcast koostuu viidestä jaksosta, joissa käsitellään tätä erikoislaatuista ja laaja-alaista yhteiskunnallista ilmiötä ja sitä, millaisena se on näyttäytynyt eri aikoina tavaraviranomaisen työn kannalta. Tullitoimintaa on ollut Suomessa hieman kauemmin kuin tupakkaa.

Tullille ei tunnetusti mikään inhimillinen ole vierasta. Tullin työ on aina tapahtunut keskellä yhteiskuntaa, kun raha ja tavara vaihtavat omistajaa rajojen yli.

Ensimmäisessä osassa kerron tupakan tulosta Suomeen, sen kulutuksesta ja verotuksesta vuoteen 1808 saakka. **Toisessa** jaksossa puhun tupakasta autonomian aikana, jolloin Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa. **Kolmannessa** jaksossa käsittelen 1900-luvun tupakointia ja sen verottamista itsenäisessä Suomessa. **Neljäs** osa pureutuu aikaan, jolloin tupakan terveyshaitat alkoivat yhä enemmän vaikuttaa viranomaistoimintaan. **Viidennessä** ja viimeisessä osassa tarkastellaan tupakan salakuljetuksen rajua kasvua viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana.

Tämä on podcast-sarjan viides ja viimeinen osa. Tässä osassa puhumme tupakkatuotteiden salakuljetuksesta, joka kasvoi räjähdysmäisesti 1990-luvulla ja jäi pysyvästi aiempaa korkeammalle tasolle. Tarkastelemme, mistä tämä johtui ja kuinka valtiovalta vastasi haasteisiin.

Tervetuloa matkalle Tullin ja tupakkakasvin historiaan, josta ei todellakaan yllättäviä ja dramaattisia käänteitä puutu.

Tunnusmusiikkia

Suomalaisten tupakointi on jo vuosikymmeniä vähentynyt. Tästä huolimatta savukkeiden salakuljetuksessa alkoi 1990-luvulla huomattava nousu. Syy laittomien savukevirtojen kasvuun ei siis ollut niinkään kysynnän lisääntymisessä vaan olosuhteiden ja liikenteen muutoksissa.

Tupakkaan kytkeytyvä rikollisuus on yleismaailmallinen ilmiö. Sen perussyynä voidaan pitää huomattavan suuria veroja, joita kannetaan tupakasta melkein pä kaikkialla. Verojen välttäminen salakuljetuksella tai petoksella voi tuottaa massiivisia voittoja. Joissakin tutkimuksissa on väitetty tupakkatuotteiden salakuljetuksen olevan jopa huumausaineiden salakuljetusta tuottoisampaa, varsinkin jos vertaillaan riskejä rikoksentehtäjän kannalta. Tuote on mahdollista myydä nopeasti, eikä salakauppaa pidetä yhtä paheksuttavana kuin huumekauppaa, joten sitä voi myös käydä huomattavasti avoimemmin.

Suomessa tupakkaan liittyvä rikollinen toiminta alkoi saada ammattimaisia piirteitä vasta 1990-luvulla.

Tupakkarikollisuuden taustalla on se, että maiden välillä on merkittäviä eroja siinä, kuinka paljon tupakkatuotteita verotetaan sekä se, että samaan aikaan tupakkaa voidaan kuljettaa laillisesti rajojen yli veroja maksamatta. Tyypillisesti tupakkapetosten ja tupakan salakuljetuksen keskuksia on syntynyt maihin, joissa on heikko hallinto ja korruptiota ja samalla sopiva etäisyys korkeamman verotuksen alueille. Rikollinen toiminta on ollut 1990-luvulta lähtien varsin koordinoitua.

Euroopassa 1990-luvun alun poliittiset ja taloudelliset mullistukset ruokkivat tupakkarikollisuutta. Euroopan yhdentyminen poisti tullirajoja ja tavaraliikenteen esteitä. Vuonna 1993 perustettiin Euroopan yhteisön sisämarkkinat, josta tuli vuonna 1995 Euroopan unioni. Suomi liittyi jäseneksi saman vuoden alussa. Sisämarkkinoiden peruskivenä on jäsenmaiden välinen tulliliitto eli jäsenmaiden välillä kuljetettavia tavaroita ei tarvitse ilmoittaa tullille eikä niistä makseta tullimaksuja.

EU:n sisämarkkinat vaikuttivat myös muuhun tavaraverotukseen. Valmisteverot alkoholille, polttoaineille ja tupakalle ovat EU:ssa harmonisoituja. Tämä tarkoittaa sitä, että verotus tapahtuu yhteisten periaatteiden mukaan ja valtioilla on yhteinen minimiverotaso. Tupakkatuotteissa vähimmäisvero määritellään prosentteina vähittäismyyntihinnasta, joka vaihtelee maasta toiseen, joten myös verot ja hinnat vaihtelevat hieman eri jäsenmaissa. Vero lasketaan suosituimman tupakkatuotteen hintaluokan perusteella. Aivan kuten Suomessa oli ollut ennen jäsenyyttä, myöskään EU-maissa valmisteveroa ei kannettu raakatupakasta.

Euroopan yhdentyessä valmisteverotuksessa otettiin käyttöön niin kutsuttu kulutusmaan periaate. Sisämarkkinoita valmisteltaessa Euroopan yhteisön komissio olisi halunnut, että kuluttajat sekä yritykset olisivat maksaneet valmisteverot ja arvonlisäveron siihen jäsenmaahan, josta nämä ostivat tuotteen verollisena. Yritykset olisivat silloin voineet vähentää verot, jos ne myivät tuotetta eteenpäin toisiin jäsenmaihiin, eli tuote olisi verotettu EU:ssa vain kerran. Jäsenvaltioiden hallitukset kuitenkin torjuivat tämän liian hankalana. Yritysten kohdalla otettiin käyttöön kulutusmaaperiaate, jonka mukaan valmistevero maksetaan aina siihen valtioon, jossa tuote kulutetaan, jolloin verotus ei estä sisämarkkinakauppaa. Vuodesta 1993 kaupalliset tupakkatuotteet ovat siis liikkuneet yhteisön eri jäsenvaltioissa olevien verottomien varastojen välillä, joita jäsenmaiden viranomaiset valvovat ja samalla vaihtavat tietoja tavarankuluttamisesta. Tupakkatuotteita on aina mahdollista myös viedä EU:n ulkopuolelle, eikä niihin tällöin sisälly veroja.

Tästä poiketen yksityishenkilöt maksavat valmisteverot aina ostomaahan. Tupakan ostomäärissä ei aluksi ollut mitään rajoituksia, ellei yksityishenkilö myynyt sitä eteenpäin vaan kulutti sen itse. Suomessa tupakan hintataso ei muihin jäsenmaihiin nähden ollut erityisen korkea, joten verollisten savukkeiden ostaminen toisesta jäsenmaasta Suomeen ei ollut tuolloin matkustajille kannattavaa.

Suomessa uskottiin 1990-luvun alussa, että rajojen avaaminen Euroopan yhteisöön tekisi tupakkatuotteiden valmistuksesta Suomessa kannattamatonta. Tuotantomäärät olivat jo 1980-luvun alusta lähtien olleet hitaassa laskussa. Samoin suomalaisten tupakankulutus oli vähentynyt. Terveyshaittojen vuoksi Suomen tupakkayhtiöt pyrkivät laajentamaan valikoimaansa myös aivan muihin tuotteisiin. Euroopan yhteisön alueella toimi huomattavasti isompia tupakkatehtaita, joiden lopputuotteet oli mahdollista tuoda Suomen markkinoille edullisesti. Nämä tehtaat olivat usein samojen kansainvälisten tupakkayhtiöiden omistuksessa. Lisäksi yhteisön alueella viljeltiin paljon raakatupakkaa.

Samaan aikaan rajoja avautui myös Euroopan yhteisön ulkopuolella. Neuvostoliitto ryhtyi vapauttamaan ulkomaankauppaansa. Viimeisinä kuukausinaan Neuvostoliitosta muodostui äkkiä uusi tupakkatuotteiden salakuljetusväylä Suomeen. Marraskuussa 1991 Tulli löysi Tallinnasta autolautalla saapuvan ajoneuvon väliseinän takaa yli tuhat kartonkia savukkeita. Yhdessä kartongissa oli 200 savuketta, joten salakuljetettavia savukkeita oli yhteensä 225 000. Savukkeet olivat amerikkalaisia. Vain hetkeä aiemmin niiden salakuljetus Neuvostoliitosta Suomeen olisi ollut jokseenkin mahdoton ajatus, sillä Neuvostoliitosta oli aiemmin saanut ostaa lähinnä mahorkkaa, joka ei enää suomalaisille maistunut.

Savukkeiden laitton tuonti Neuvostoliitosta lisääntyi nopeasti. Neuvostokansalaisten vapautunut ulkomaanmatkailu synnytti Suomeen nopeasti niin sanottuja punaisia toreja, joilla myytiin pimeästi muun muassa tupakkatuotteita erittäin edulliseen hintaan. Varsinkin vuonna 1992 Suomen rajoilla takavarikoitujen savukkeiden määrä kasvoi selvästi.

Tullin aloitteesta matkailijatuontia rajoitettiin ja ulkomaisten matkustajien tuonnin aikarajaa korotettiin. Yleensä kahden päivän turistiviisumilla saapuvat matkailijat eivät tämän jälkeen voineet tuoda tupakkaa verottomasti maahan enää ollenkaan.

Lähialueen muuttuva tilanne tarjosi Suomen tupakkateollisuudelle tilaisuuden välittää ja myös tuottaa savukkeita uusille kuluttajille. Läntisten savukemerkkien kysyntä oli huipussaan, ja mahorkkaa halusi entisen Neuvostoliiton alueella polttaa entistä harvempi. Suomen rajojen yli laillisesti liikkuvien savukkeiden määrät alkoivat nopeasti kasvaa.

Vuonna 1994 paljastui petos, jossa nuoret suomalaisyrittäjät olivat hankkineet kotimaiselta tupakkatehtaalta tuhansia savukekartonkeja. Ne oli tarkoitus niin sanotusti passittaa eli kuljettaa tullivalvonnassa Viroon ja San Marinoon. Todellisuudessa ostajat kuitenkin myivät verottomat savukkeet jo Suomessa pimeästi veroja maksamatta. Passituksen toimintaperiaatteen mukaisesti suomalaisen tupakkatehtaan olisi pitänyt kuitata Tullille, että savukkeet olivat poistuneet maasta. Kun kuittausta ei kuulunut, Tulli käynnisti rikostutkinnan ja petosvyyhti paljastui.

Entiset sosialistimaat pyrkivät mukaan Euroopan integraatioon saadakseen taloutensa nousuun. Ne pääsivät mukaan eurooppalaiseen passitusalueeseen, jonka sisällä tavarakuormat saattoivat liikkua ilman, että niistä piti maksaa tullimaksuja ja veroja. Passituksia valvottiin jäsenmaiden tulliviranomaisten myöntämällä lomakkeilla, joilla voitiin todentaa, että tavaraerä oli poistunut passitusalueelta.

Useimmat Eurooppaan salakuljetetut savukkeet olivat amerikkalaisia. Niiden portiksi Eurooppaan tuli 1990-luvulla Espanja. Sieltä suuret savuke-erät kierrätettiin erilaisten veroparatiisiyhtiöiden kautta ja lopulta siirrettiin tullittomiin tullivarastoihin ympäri Eurooppaa. Myös Jugoslavian sotien 1990-luvulla sanotaan synnyttäneen Eurooppaan laajaa savukkeiden salakuljetusta ja harmaan talouden rakenteita.

1990-luvun puolivälin jälkeen paljastui, että eurooppalainen passitusalue oli tosiasiaa johtanut systemaattisiin ja massiivisiin veropetoksiin. Passitusmenettelyä käytettiin erityisesti alkoholin ja tupakan verojen kiertämiseen. Savukerekat kiersivät ympäri EU:ta, ja lopulta niiden poistumisesta EU-alueelta toimitettiin lähtömaahan väärennetyt tulliasiakirjat. Todellisuudessa savukkeet oli myyty salaa EU-jäsenmaiden alueelle veroja maksamatta. Valtioiden veromenetykset olivat miljardeja euroja. Ilmiö näkyi Suomessakin, jota oli alettu käyttää paikkana savukekonttien alkuperän häivyttämiseen.

Laittomat tupakkamarkkinat syntyivät ennen kaikkea EU:n reunoille: verovapaille alueille, satamiin ja itäisiin naapurimaihin. Myös Suomessa lisääntyvä tupakkasalakuljetus oli osa yleiseurooppalaista ilmiötä. Suomen sijainti EU:n ulkorajalla teki paikasta erityisen otollisen salakuljetukselle.

Paljastuneen Euroopan-laajuisen petoskandaalin tuloksena EU:hun perustettiin sähköinen passitusjärjestelmä. Käytännössä sen rakensivat jäsenvaltioiden tullilaitokset. Jatkossa tieto tullittoman ja verottoman tavaran poistumisesta siirtyi aina suoraan tullitoimipaikkaan, jossa passitus oli alkanut, eikä asiakirjojen tai leimojen väärentämiseen ollut enää mahdollisuutta. Suomen tullilla sai oman passitusjärjestelmänsä valmiiksi vuonna 2003. Sittemmin myös sisämarkkinoilla kulkeville valmisteverollisille tuotteille tuli oma sähköinen valvontajärjestelmänsä EMCS.

Euroopan unioni otti käyttöön myös muita yhteisiä keinoja. EU:n komission alaista petostentorjuntavirastoa vahvistettiin, ja se sai vuonna 1999 uuden nimen OLAF. Virasto sai valtuudet kerätä tietoa ja koordinoida petosten tutkintaa jäsenmaiden viranomaisten kesken. Petostentorjuntaviraston toiminnan yhtenä

lähtökohtana oli tullimaksuista saatavien EU:n omien budjettivarojen turvaaminen. Myös Suomen tulli osallistui OLAFin johdolla tehtävään yhteistyöhön.

Komissio ja OLAF pyrkivät tarttumaan asioihin rivakasti. Vuonna 1999 EU toimitti yhdysvaltalaiseen tuomioistuimeen kanteen sikäläistä tupakkayhtiötä ja maailman suurinta savukevalmistajaa Philip Morrisia vastaan syyttäen sitä veropetoksista, rahanpesusta ja lahjonnasta. Myös Suomen valtio oli mukana kanteessa.

Oikeudenkäynnistä oli tulossa historiallinen. Amerikkalaistuomioistuin ei ottanut käsittelyyn ulkomailla tehtyjä verorikoksia, jotka eivät koskeneet USA:n veroja. Sen sijaan rahanpesusta ja lahjonnasta oli USA:ssa voimassa laki, jonka perusteella myös ulkomailla tehdyistä rikoksista saattoi saada tuomion.

Kanteiden käsittely päättyi vuonna 2004 sovitteluratkaisuun Euroopan unionin ja Philip Morris International -konsernin välillä. Eurooppalaiset luopuivat kanteestaan, ja tupakkajätti suostui korvaamaan menetetyt tullimaksut ja valmisteverot silloin, jos EU-maiden viranomaiset takavarikoivat kerralla enemmän kuin 50 000 yhtiön valmistamaa savuketta. Samoin se sitoutui valvomaan toimitusketjujaan. EU puolestaan lupasi tehdä yhteistyötä tupakkayhtiön kanssa torjuakseen tuoteväärännöksiä, jotka olivat lisääntyneet. Saman mallin mukaisia yhteistyösopimuksia EU teki myös muiden kansainvälisten tupakkavalmistajien kanssa.

Sopimuksella ei ollut välitöntä vaikutusta salakuljetukseen. Sitä olivat jo alkaneet vähentää monien jäsenvaltioiden omat toimenpiteet, kuten lisensoinnit ja savuke-eriin kohdistetut merkinnät, joilla erien alkuperä pystyttiin jäljittämään. Muun muassa Espanjassa liikkuvan harmaan tupakan osuus pieneni tuntuvasti 2000-luvulle tultaessa. Tupakkaerien jäljittämistoimenpiteiden on sittemmin todettu vähentäneen tupakkatuotteiden salakuljetusta kaikkialla.

Suomessa savukesalakuksessa korostui entisen Neuvostoliiton alue, erityisesti Venäjä.

Vaikka punaiset torit olivat jo jääneet historiaan, Etelä-Suomessa oli 1990-luvun lopulla yhä runsaasti salakuljetetun alkoholin ja savukkeiden kauppapaikkoja. Tulli ja poliisi koettivat kitkeä niiden toimintaa muun muassa pääkaupunkiseudun lähistöllä. Tässä onnistuttiinkin, eikä moottoriteiden levähdyspaikoilla ja tietyissä kaupunginosissa enää kaupiteltu avoimesti savukkeita, joista ei ollut maksettu veroja.

Tupakan salakuljetukseen vaikutti myös kasvava raakapuun tuonti. Suomalainen metsäteollisuus käytti entistä enemmän venäläistä raaka-ainetta. Tukkikuormiin oli usein yritetty kätkeä salakuljetustavaroita.

Rajusti kasvavassa Venäjän-tavaraliikenteessä savukkeita salakuljetettiin isoissa lastiyskiköissä, ja Tulli teki ennätysmäisen suuria takavarikkoja. Takavarikkoon otetut erät olivat entistä useammin väärännettyjä savukkeita, jotka oli valmistettu muualla maailmassa, kuten Kaukoidässä.

Vuonna 1995 Tulli takavarikoi 1,4 miljoonaa savuketta ja vuonna 1996 yli 7 miljoonaa. Vuonna 1998 määrä oli yli 14 miljoonaa, vuonna 1999 jo yli 60 miljoonaa ja vuonna 2000 yli 71 miljoonaa. Tämän jälkeen takavarikkomäärät vähenivät. Tupakkatakarikat jäivät silti pitkäksi aikaa 1990-luvun alkua korkeammalle tasolle, useisiin kymmeniin miljooniin savukkeisiin vuodessa. Vielä 1980-luvulla, jolloin suomalaiset olivat tupakoineet enemmän, takavarikoidut määrät olivat olleet vain joitakin tuhansia.

Tullimuseon Himoitit lehdet -näyttelyssä on nähtävissä laminaattilevyksi naamioitu ontto vaneriesine. Niitä sisältynyt kuorma saapui vuonna 2000 Baltiasta Loviisan satamaan. Kuormaa oltiin lastaamassa Englantiin matkalla olevaan rahtialukseen, kun Suomen tullin huomio kiinnittyi lastiin. Laminaattilevyt olivat tosiasiaa onttoja, ja niiden sisusta oli täytetty tupakka-askeilla. Valelaminaatin paksuus oli mitoitettu juuri oikeanlaiseksi askeja varten. Valelaminaattilevyjen sisällä oli yhteensä viisi miljoonaa savuketta.

Varsin laajaa huomiota herätti Venäjän raakapuutuontiin liittynyt tapaus, jossa savukkeet oli piilotettu kokonaisten tukkien sisään. Tukit oli porattu Venäjällä ontoksi. Ne tuotiin maahan isoina lasteina junalla ja kuorma-autolla. Ensimmäinen kätkö saatiin kiinni Kouvolan ratapihalla vuoden 2003 alussa. Tullimuseossa on esillä jäljennös ontoista tukeista, mutta oikeat tukit olivat kuitenkin huomattavasti paksumpia. Salakuljetus paljastui, kun hylättyjä onttoja tukkeja alkoi löytyä ympäri Etelä-Suomea. Salakuljettajien ongelmaksi tuli se, ettei kerran porattuja tukkeja voinut käyttää uudelleen, koska tukkien vienti Suomesta Venäjälle olisi ollut outoa ja herättänyt huomiota.

Vuonna 2005 Vaalimaalla takavarikoitiin noin kaksi miljoonaa savuketta, jotka oli piilotettu paperirulliksi naamioituun lastiin. Myös osia valepaperirullasta on nähtävissä Tullimuseon näyttelyssä.

Salakuljetustrendiin Suomessa oli eittämättä vaikutusta sillä, että vuonna 2004 suomalaisen tupakkateollisuuden tarina päättyi. Tuolloin viimeinen savukkeita valmistava tehdas sulki linjastonsa, kun Philip Morris International osti valmistuslisenssinsä takaisin.

Samana vuonna Euroopan unioni laajeni itään. Suomessakin muutos oli merkittävä, kun Virosta, Latviasta ja Liettua tuli jäsenvaltioita. Koska savukkeiden verot ja hinnat olivat niissä vanhoja jäsenmaita huomattavasti alhaisempia, muutaman vuoden ajan rajoitettiin savukkeiden määrää, jonka matkustajat saivat tuoda mukanaan Suomeen. Siirtymäaikana uusien jäsenmaiden piti nostaa savukkeiden valmisteverotasonsa Euroopan unionin vähimmäistasolle. Siirtymäajat kolmen Baltian maan osalta päättyivät vuonna 2009. Vastaavia siirtymäaikoja oli muillakin uusilla jäsenmailla.

Samaan aikaan savukkeiden salakuljetus suurissa lastiyksiköissä Suomeen väheni. Ei kuitenkaan voida sanoa, että tämän olisi aiheuttanut vain yhden tupakkayhtiön kanssa vuonna 2004 tehty sopimus. Isoja takavarikkoja oli Suomessa myös sen jälkeen, kun EU oli päätenyt sopimusratkaisuun Philip Morris Internationalin kanssa.

Vuosina 2000–2003 takavarikoitujen savukkeiden määrät vähenivät koko EU:ssa. Muutos oli alkanut siis jo ennen vuoden 2004 sopimusta, eikä voida osoittaa, että sopimukset olisivat heti vähentäneet salakuljetusta. Epäilyjä siitä, että tupakkayhtiöt olisivat itse johtaneet salakuljetusta, ei tue myöskään se, että entistä suurempi osa salakuljetetuista savukkeista oli tuoteväärännöksiä, mikä ei juuri hyödyttänyt yhtiöitä. Isot takavarikkomäärät Suomessa jatkuivat vielä joitakin vuosia tämän jälkeenkin.

1990-luvulla lisääntyneen savukkeiden salakuljetuksen arveltiin tuolloin johtuvan myös siitä, että tupakoinnin väheneminen pakotti tupakkateollisuuden varmistamaan voittonsa. Kertyvä ylituotanto oli pakko saada jollakin tavalla kaupaksi. Tämä on kuitenkin vain yksi selitys salakuljetuksen lisääntymiselle, ja muitakin on esitetty.

Philip Morris Internationalin kanssa tehty sopimus umpeutui vuonna 2016 eikä uutta enää solmittu. EU päätti nojata enemmän omiin voimiinsa tupakan salakuljetuksen torjunnassa. Komissio määräsi tupakan tukkumyynnille EU:n laajuiset tunnistekoodit, jotka helpottavat entisestään salakuljetuserien jäljitettävyyttä. Vain koodin omaavalla toimijalla on oikeus jälleenmyyntiin.

EU:n tupakkayhtiöiden kanssa tekemiä sopimuksia kritisoitiin pitkään ja voimakkaasti siitä, että ne unohtivat terveysnäkökulman ja keskittyivät vain verotuottoihin. Samoin EU:ta moitittiin siitä, että se luotti tupakkayhtiöihin, joilla ei välttämättä olisi ollut syytä antaa viranomaisille oikeita tietoja.

Joka tapauksessa 2010-luvulla Tullin takavarikoimien savukkeiden määrä pieneni selvästi Suomessa. Kun vielä 2010-luvun alussa savukkeita takavarikoitiin toistakymmentä miljoonaa kappaletta vuodessa, vuodesta 2013 määrät ovat vähentyneet noin kolmeen miljoonaan kappaleeseen vuodessa.

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on väitetty, että yhtiöt pyrkivät käyttämään salakuljetusta keinona estää valtioiden kaavailemia korotuksia tupakkaveroon. Silloin huoli salakuljetuksen kasvusta toimi tehokkaana argumenttina sille, ettei veroja kannattaisi korottaa.

Samoin alan tutkijat ovat esittäneet, että salakuljetus olisi tehokas keino levittää sanaa uusista savukemerkeistä. Koska savukkeiden mainonta ei ole millään tavalla sallittua, tämä hankaloittaa sitä, miten yhtiöt voivat kertoa tuotteistaan kuluttajille. Johtopäätösten tekeminen on kuitenkin vaikeaa, koska ilmiöstä ei ole riittävästi tietoa.

Lisäkysymyksen herättää kuitenkin se, että jos valtaosa salakuljetetuista savukkeista on tuoteväärennöksiä, miksi kummassa yhtiöiden kannattaisi tukea tällaista? Salakuljetuksen taustalla olevat rakenteet jäävätkin vaille tyhjentävää selitystä.

Suomalaisten tupakointi on 2000-luvun alusta jatkuvasti vähentynyt. Vuonna 2004 suomalaisista aikuisista 23 prosenttia ilmoitti tupakoivansa päivittäin. Vuonna 2018 luku oli enää 14 prosenttia. Vaikka vähenemisen tahti on välillä hidastunutkin, pitemmällä aikavälillä tarkasteltuna ollaan tultu jo varsin kauas 1960-luvusta, jolloin joka toinen suomalaismies tupakoi.

Savukkeet siis edustavat väistämättä vähenevää ilmiötä. Tulliviranomaisille onkin muodostunut uudeksi ongelmaksi nuuskan laitton tuonti. Myös sen taustalla on Euroopan integraatio. Kun Euroopan unionin nuuskakielto oli vuonna 1995 tullut voimaan Suomessa, Ruotsin saama poikkeus valmistaa ja myydä nuuskaa näkyi myös täällä. Nuuskaa saattoi ostaa Ruotsista ja autolautoilta omaan käyttöön.

Vuonna 1995 Tulli alkoi seuraamaan nuuskan tuontia kuten muutakin tupakkavalmisteiden matkustajatuontia. Jos samalla henkilöllä oli usein huomattavia nuuskalasteja, oli syytä epäillä nuuskan olevan menossa myyntiin. Takavarikoidut määrät olivat kuitenkin pitkään varsin vaatimattomia, eikä läheskään kaikkea Suomeen tuotua nuuskaa voitu ottaa takavarikkoon.

Nuuskan salakuljetus kuitenkin laajeni koko ajan. Sitä myytiin laittomasti jonkin verran myös elinkeinotoiminnan yhteydessä 1990- ja 2000-luvulla. Silloin kysymys oli laajemminkin harmaasta taloudesta, sillä laittomasta nuuskan myynnistä ei luonnollisesti tilitetty myöskään arvonlisäveroa.

Vuonna 2009 Tulli ja laivanvarustamot rajoittivat yhteisellä sopimuksella matkustajille kerralla myytäviä nuuskamääriä. Yksi henkilö sai tuoda maahan yhden kilon nuuskaa saman vuorokauden aikana. Tämän seurauksena nuuskan laitton tuonti etsiytyi muualle. 2010-luvulla nuuskaa salakuljetettiin myytäväksi etenkin Suomen ja Ruotsin välisellä maarajalla, jossa autoliikenne kulkee vilkkaasti.

Tullin tekemien nuuskatakarikkojen perusteella nuuskan salakuljetus oli 2010-luvulla voimakkaasti nouseva trendi. Vuonna 2010 Tulli takavarikoi 36 kiloa nuuskaa, joka voitiin osoittaa olevan tuotu maahan myyntitarkoituksessa. Kolme vuotta myöhemmin määrä oli kymmenkertainen. Vuonna 2018 nuuskaa otettiin takavarikkoon yli 6,7 tonnia. Ongelmasta on tullut yhä polttavampi.

Koska nuuskalle ei ole määritelty omaa tupakkavalmisteveroa eikä sitä mainita tupakkaverolaissa, kritiikkiä sai joskus se, että takavarikoidusta nuuskasta piti maksaa tupakkaveroa. Tapauksia käsiteltiin jopa oikeudessa. Nuuska voidaan kuitenkin katsoa Suomen tupakkaverolaissa mainituksi ”muuksi tupakkatuotteeksi”, koska sen lähtöaineena on raakatupakka. Myös kiellettyjä tuotteita voidaan verottaa, jos ne ovat valmisteveron alaisia. Jos voidaan osoittaa tupakkatuotteen maahantuonnin tapahtuneen myyntitarkoituksessa, sille voidaan lain mukaan määrätä vero ja mahdolliset veronkorotukset.

Uusi yleistynyt ilmiö ovat paljon nikotiinia sisältävät nuuskan kaltaiset tuotteet. Ne eivät ole varsinaisia tupakkatuotteita, eli niiden valmistuksessa ei ole käytetty tupakkakasvin lehtiä. Ne kuitenkin tulkitaan

Suomessa reseptilääkkeiksi, joten niiden maahantuonti ilman lääkärin määräystä sekä tilaaminen ulkomaisesta verkkokaupasta on kiellettyä.

Toisin kuin viime vuosina on esitetty, verot ja terveys eivät ole täysin vastakkaisia asioita. Salakuljetuksen ja veropetosten on EU-tasolla todettu olevan myös terveyshaitta, sillä harmaan talouden kautta hankitut tupakkatuotteet rohkaisevat ihmisiä tupakoimaan. Pimeästi tuoduissa tuotteissa ei myöskään ole vaadittuja varoitusmerkintöjä, joten ne ovat tupakkapolitiikan ulkopuolella, kuten todettiin komission EU:n neuvostolle ja parlamentille antamassa raportissa vuonna 2017.

Vuodesta 2013 lähtien komissio omaksui strategiakseen taistella laitonta tupakkakauppaa vastaan EU:n itärajalta, valvoa toimitusketjuja ja poistaa laittomuuksiin rohkaisevia tekijöitä. Kansalliset toimenpiteet oltiin todettu riittämättömiksi. Laittomien tupakkatuotteiden alkuperää voidaan selvittää muun muassa laboratorioanalyysin avulla. Komissio on esittänyt myös yhtenä keinona raakatupakan eli tehtaiden raaka-aineen valmisteverotusta, mutta tätä ei ole toistaiseksi toteutettu.

Vuonna 2017 valmisteverot, tupakkavero mukaan luettuna, siirrettiin Tullilta Verohallinnolle. Tulli kuitenkin verottaa yhä matkustajatuontina tuotavat tupakkatuotteet ja valvoo, että maahantuonnissa noudatetaan säädöksiä. Vuoden 2008 jälkeiset haastattelutkimukset osoittavat, että tupakan matkustajatuonti on vähentynyt tasaisesti.

Vaikka verotus on edelleen tärkeä väline, jolla hallita tupakan kulutusta ja tuontia, tupakkatuotteiden maahantuonnin yhteydessä on muutakin valvottavaa kuin verot.

Vuonna 2016 säädetty Suomen tupakkalaki perustuu EU:n vuonna 2014 antamaan tupakkatuotedirektiiviin. Tupakkalaissa Tulli on säädetty yhdeksi toimeenpaneavaksi viranomaiseksi, jonka tehtävänä on valvoa maahantuontia koskevien kieltojen ja rajoitusten noudattamista niin EU:n sisä- kuin ulkorajoillakin. Osa niistä koskee myös verollista matkustajatuontia.

Maahan saa tuoda kerrallaan vain 200 savuketta, jotka ovat omissa pakkauksissaan. Tätä suuremmissa määrissä pakkauksissa pitää olla suomen- ja ruotsinkieliset varoitustarrat. Tämä rajoittaa tehokkaasti isompien tupakkatuotemäärien hankkimista muista jäsenvaltioista. Euroopan talousalueen ulkopuolelta savukkeita saa tuoda vain yli 24 tunnin matkalta. Verkkokaupasta tilattujen tupakkatuotteiden, sähkösavukkeiden tai nikotiininesteiden tuonti on kiellettyä.

Vuoden 2022 toukokuussa tuli voimaan uusittu tupakkalaki. Monien tupakkatuotteiden maahantuontia, tilaamista tai matkustajatuontia on rajoitettu. Myös sähkösavukkeiden, nikotiininesteiden ja poltettavien kasviperäisten tuotteiden rajat ylittävä etämyynti, hankkiminen tai vastaanottaminen ”etäviestimen välityksellä” kiellettiin. Tullin on valvottava tilanteita, joissa tällaisia tuotteita on tilattu ulkomailta esimerkiksi sosiaalisen median kautta.

Keskeinen savukkeiden salakuljetusta ja niitä koskevia petoksia aiheuttava tekijä on tietenkin verot, jotka vaihtelevat valtioiden välillä. Lisäksi tupakkatuotteille on paljon muita säädöksiä muun muassa enimmäispitoisuuksista, pakkauksista ja niiden merkinnöistä. Niin kauan kuin on säädöksiä, on myös niitä koskevia rikkomuksia ja rikoksia.

Tullin ja tupakan tarina jatkuu, eikä loppua ole näkyvissä.

Minä olen Janne Nokki, ja tämä oli tupakkaa käsittelevän podcastimme viides eli viimeinen osa. Kiitokset kuulijoille mielenkiinnosta. Toivottavasti onnistuin avaamaan tätä monisyistä ilmiötä mahdollisimman monelta eri puolelta.

Tunnusmusiikkia